

Toimittaja
Kaarlo Haapanen

Suomalaisten sukujuuret K-A Gottlundin
etsiminä Ruotsissa kesällä 1817

Joulukuussa 1985 järjestetyssä Tampereen seudun sukututkimusseuran kokouksessa pidetyn Kaarle Aksel Gottlundin matkoja koskevan esitelmän lyhennelmä. Hänen matkojensa tulokset olisivat taatusti ansainneet laajemman julkisuuden - kuin millä ne meillä "palkittiin". 20-luvun lopulla julkaistu "RUOTSIN SUOMALAISMETSÄ SAMOAMASSA" -teoksen esipuheessa suomentaja Väinö Salminen kertoo K-A Gottlundin saavutuksista: "Mutta sydänmaiden suomalaisten vaiheiden ja elämän valaisemiseksi hän keräsi rikkaat lähdekokoelmat. Hän aikoikin julkaista kuusi eri teosta metsäsuomalaisista, mutta painatukseen tarvittavien varojen puutteessa ne jäivät aineskokoelmiksi, paitsi käsillä olevaa kuvausta ensimmäisen matkan vaiheista".

Kuka K-A Gottlund oli?

Kovin paljoa ainakaan hakuteoksista hänestä ei tavoita. Pieni tietosanakirja 20-luvulta sanoo hänestä:

Gottlund Kaarle Axel 1796-1875 - kirjailija ja suomalaisuuden tienraivaaja. Kerännyt ja painattanut kansanrunoutta, toiminut Vermlannin suomalaisten tilan (aseman) parantamiseksi, julkaissut sanomalehtiä "Suomalainen" ja "Suomi" ja ensimmäisen suomenkielisen kaunokirjallisen teoksen "OTAVA" -1831-32 sekä yrittellyt runoilijana ja tiedemiehenä. Murteiden "taistelussa" kannatti Savon murretta.

Juuri Gottlund loi käsitteen "metsäsuomalaiset". Sillä tarkoitetaan Ruotsiin ja Norjan itäosiin siirtyneitä maanmiehiämme. Tämän esitelmän ehkä eräs yllätys - ainakin tämän laatijalle on siinä, että aikaisemman oivalluksen mukaan suomalaisia asui Ruotsissa vain Vermlannin ja Taalain länsiosissa. Mutta vielä niinkin idässä kuin 70-80 km Pohjanlahden rantaviivasta heitä asui varsin laajalla alueella Helsinglandin ja Gestriklandin lääneissä.

Näiden ihmisten oloja hän matkasi tutkimaan. Tietenkin matkaa saattoi tehdä vain kesällä. Teitä ei ollut - ainakaan niillä

reiteillä joilla hän "tiijustuksiaan" suoritti. Tiede ja tutkimus eivät sanoina silloiseen kieleemme kuuluneet, joten hänen käyttämänsä nimitys on omaa keksintöä.

Mitä K-A Gottlund tavoitti tiijusteluillaan?

Hänen jäljiltään löytyy eri arkistoista yli 4.000 Suomen historiaa koskevaa asiakirjaa - hän jäljensi niistä suurimman osan. Suuri osa niistä koski Nuijasodan aikaa. "Nuijasotaa käsittelee yli tuhat asiakirjaa vuosilta 1589-1600 mutta ne eivät ole suostuneet niiden kirjanpainoon kirjanpainajan arkuuden vuoksi" - hän itse mainitsee.

Hänen toimestaan tallennettiin Ruotsin "metsäsuomalaisten" kieltä. Tarkoituksenaan oli julkaista heiltä saamiaan kirjeitä "jotta oppisitten heijän omasta suustaan ei ainoastaan tuntea heijän olonsak ja elonsak, mutta myös heijän mielensä ja kielensäkki, joka monessa kohin valaisoo ja oikaisoo omaaki puhettamme". (Tässä oiva näyte silloisen suomenkielen käytöstä)

Hänen tiijustelujensa tulokset yleensä esiteltiin varsin myöhään. Kesti vuosikymmeniä - aina vuoteen 1857 saakka ennenkuin "Suomen julkaisu-sanomat" numeroissa 46-48 niistä kertoi: "Mitenkä Norin moassa Suomea puhutaan?" (Kaksi metsäsuomalaisen Pekka Matinpoinen Karvaisen lähettämää kirjettä K-A Gottlundille v. 1822 ja 1855).

Toinen aikakirjoihin merkitty kirjallinen työ: "Metsäsuomalaisten Ruotsin valtiopäiville v. 1823 esittämistä aloitteista ja niiden vaiheista" - on sekin jäänyt vähälle huomiolle. Ne hautautuivat Vermlannin maaherran toimesta suppeaksi jääneeseen tutkimukseen - jota oli omiaan tukemaan nimetyn toimikunnan heikko suomenkielen taito. Sillä heikko se on ollut päätellen eräästä K-A G:n vaatiman perustelun vastauksesta. Eräs jäsen oli laatinut vastauksensa muotoon "koomideedä pidämhän tulla ne miehet Ioka osaavat sekä Suomen että Ruotin Ia se PäTTY (päätetty)". Niihin aikoihin toimi kihlakunnan suomenkielisten ylimpänä hallintomiehenä vouti Räisänen (k. 1825) hänen tietoihinsa Gottlundin hankkeet valtion suuntaan perustuivat ja hänen kirjeitään on mm. SKS:n arkistoissa Helsingissä 32 vuoden ajalta peräti 135.

Thmeestä käy sekin, että Gottlund oppi Suomen kielen Ruotsin metsäsuomalaisilta kuten hän kirjeessään Suomeen kertoo: "kuin nyt

tarkemmin tutkiskelen heijän kieltänsä niin sitä tavataan sekä Talan, Helsingin, Gestriikin ja Vermlannin että myös Norjan kaikissa suomalaiskylissä. Puhhuuvat Savon Suomea, nimittäin sitä murretta kuin puhutaan Rautalammin ja Kuopion kihlakunnissa niin kuin meijän syvänmaassa ne vanhimmat meijän miehistä hoastavat sitä, koska ovat puhuvoinnaan sitä hyvin roakasti ja jäykästi. Minä olen ite ottanut tavakseni että suomea kirjuttaessa nouvat heijän tapojansa ja puheen loatua, koska minä löyvän että se on henkesä puolesta enemmän suomalainen kuin meijän jossa jo ruohtalaisia ajatusjuoksutuksia ovat tulleet haisumaan, erinomattain meijän kirjutoskielessämme".

Niin - muuan paradoksi siinäkin: oppinut suomalainen oppii suomenkielen vasta Ruotsista siellä 200 vuotta asuneelta vähemmistöltä!

Hänen toimestaan tallennettiin Ruotsin metsäsuomalaisten alkupe räiset valtakirjat Helsinkiin SKS:n arkistoihin.

K-A G toimitti suomalaistensa pyynnöstä suuren määrän Raamattuja sikäläisiin kauppoihin myyntiin. Eräs hänen ilmoituksensa on tallessa (Uppsala 1822):

"Seuraavanlaisia suomalaisia kirjoja löytyy kaupaksi niin hyvin kirjakauppiaan Em. Bruzeliuksen kirjapuodista Koar-loistan (Karlstadt) kuin myös talonpojan Poavo Räisäisen luona Öijjerin kylässä Vinkerin Suomalaisissa Norissa (Norjassa)".

Eräs kirjoista oli "Yxi selkiä johatus Suomen ja Ruotsin kielehen". Tämän ilmoituksen tehoa lienee lisännyt mm. se, että se oli liitetty myytävänä olleiden Uusi Testamentti ja Raamattujen väliin. Toisessa - myöhemmin laaditussa ilmoituksessa luetellaan ja esitellään peräti 99 teosta.

K-A G:n muistelmista päätellen "neito"-sana on hänen perujaan. "Sillä onhan nyt kielessämme erotettava AKKA ja TYTTÖ naisväessä toisistaan. En saata olla sanomatta että se sana NEITO ois siihen sopiva - vai mitä fryökkinä?" Hän vielä perustelee tytön, akan ja neitseellisyyden tärkeää eroa. Ja kun hän tekee sen perusteellisesti, silloisia, hiomattomia ilmaisuja viljellen, ei kovin paljoa ihmettele, jos Helsingin yliopistossa K-A G:n tarjoamia kirjoituksia moitittiin raakamoisiksi.

Ensimmäinen matka - kesällä 1817

1. Tarkoitan hankkia selkoa metsäsuomalaisista voidakseni oikoa vääriä tietoja heistä.
2. Tutkia heidän maahanmuuttoaan.
3. Ottaa selko erosiko heidän kielensä muusta suomesta . . . kuinka paljon suomenkieli oli muuttunut määrätyn ajan kuluessa . . . esimerkiksi 3000 vuodessa . . .
4. Kerätä heidän muistotietojansa, jumalaistaruja ja runojansa vertailla niitä omiimme . . . jotta se tässä osoitaisi ei vain miten kieli vaan miten muistin varassa saatu satu tai runo muuttuu.

On lupa todeta tässä, että ainakin siinä K-A G oli ja on Elias Lönnrotia edellä, että hän oli ajassa edellä sekä Elias Suuren iän (EL oli vasta rippikoulupoika matkamme alkaessa) kuin siinä, että K-A G tutki sukumme kulttuuritaustoja jo alussa ja lähes ensimmäisenä. Sen lisäksi EL suoritti keräys- ei K-A G:n tavoin tutkimus . . . oikeammin tiijustelumatkoja!

Suomalaismetsiä kohti

Matka alkoi Uppsalasta - kuten kaikki myöhemmätkin. Siellä oli yliopisto, tuttavat ja säilytettävät matkavarusteet sekä kaikki muistiinpanot.

Varsinaisia teitä riitti vain alkumatkaan. Lopputaipaleet valittiin polkujen ja - tai - vesireittien mukaan. Hevosta saattoi käyttää vain kantosatulokituna - "Rosvojen varalle oli kaksipiipupuinen engl. pistooli ja sapeli . . . Koska olen ampuja ex professo varasin vielä hienon, kauniin luodikon - sen oli ostanut v.1813 Venäjän vankeudesta palanneelta Israel Plathanilta. Tällä pyssyllä saattoi osua 70-80 askeleen päästä vaikka varpusta silmään (!) Lisäksi on mukana tiekartta, kompassa, Hülpersin "Dagbok öfver sin Dahle-resa" sekä muutamia kirjoituksia Åbo Tidningarista, muistiinpanoja metsäsuomalaisista . . . Huilu, kirjoitusneuvot ja kirjoituslaatta (rihveli) johon saattoi heti tuoreeltaan merkitä muistiin, mitä löytyi . . ."

Koska oli kesä, matkaa saattoi tehdä koko yön ja seuraavana päivänä päästiin ensimmäiseen kaupunkiin SALAAN. Oli vaihdettu hevosia ja ruokailtu välillä.

Kyytimies luettelee suuren joukon "suomalaisia" - siis Suomesta

muuttaneita virkamiehiä - jotka eivät osanneet suomea. Heitä oli-
kin täällä suuri joukko. Sota oli Venäjää vastaan päättynyt va-
jaata vuosikymmentä aiemmin ja virkamiehillä oli jo silloin mah-
dollisuus "siirtyä" turvallisempiin oloihin. Ensimmäinen K-A G:n
tapaamista "suomalaisista" oli vuorikaivoksen johtaja J.H. af
Forselles (ilmeisesti näyttelijätär Kyllikin kaukaisia sukulai-
sia). Hän oli siirtynyt tänne Pyhtäältä. Hän antoi matkaajallemme
suosituskirjeen tuttavilleen Taalainmaahan - Faluniin ym. Toinen
tapaaminen oli historiankin kannalta kiinnostava - Salan rovasti
on nimeltään kreivi von Schwerin - entinen upseeri ja kaiken li-
säksi osoittautuu että hän on Oravaisten taistelussa haavoittu-
neen Wilhelm von S:n isä (Wilhelm on haudattu Revonlahdelle).

Rovasti S. osoittautuu sydämeltään suomalaiseksi. Hän kertoo mitä
kaikkea suomenheimoiset ovat täällä saaneet kokea. Valtiopäivien
jäsenenä hän tiesi asioita ja niiden taustoja: "von S. oli kaivos-
patruunien vihamies ja oli valtiopäivillä ankarasti arvostellut
ruukkien ja suurmaanomistajien tietien tapahtunutta suomalaisten
kelvotonta kohtelua. Hän on kirjoittanut asiasta paljon - merkit-
see Gottlund muistiinpanoihinsa. Salassa ei uskottu Ruotsissa
enää osattavan suomea.

K-A G jatkaa matkaansa - ensin Sätraan, sitten Bådbohon, Veter-
bon-Fernbohon - sieltä Viggarnin kautta Brunbäckiin ja Näsgårdiin
ja lopulta Dalarneen Avestaan ja Hedemoraan ja lopulta Säteriin.
Niin oltiin vielä tänäkin päivänä toimivien kaivosten alueilla.

"Hevosrotu täällä on toisenlaista kuin meillä. Ne ovat hitaita.
Ostin niiden vuoksi piiskan. Täällä ollaan perillä aina vasta
yömyöhällä. Säteriin pääsimme vasta kello 11 jpp."

Falunin pappilassa hän kuulee "niiden" siis metsäsuomalaisten
kyselleen ostaa Raamatuita suomenkielellä. Nuori, ystävällinen
kappalainen arvelee Sääffsenissä olevan vielä suomea puhuvia -
". .niitä jotka vielä puhuvat kieltä".

Löytyykö suomea puhuvia?

Täältä K-A G suuntaa matkansa kohti länttä ja Svartnäsiä. Matkaa
Gevlen pohjoispuolelle Pohjanlahden rantaan on vain n. 90 km,
vaikka hän kirjoittaa että "9 peninkulmaa" ja jatkaa: "Vihdoin

olen suomalaismetsällä - heinäkuu on jo hyvällä alulla - pitäjän koulumestari, maisteri Schaerlund oli menossa pitämään rippikoulua ja sinne pitäisi tuleman myös suomalaisia. Kukaan lapsista ei osannut suomea, mutta monet sanoivat kotona osattavan."

Ruukin kirjanpitäjä pidättelee Gottlundia, joka haluaisi lähteä heti suomalaiskyliin, mutta hänelle selitetään, että illalla tulee monia kuittamaan töitään ja "koska heidät mainitaan suomalaisiksi - ainakin he polveutuvat heistä - niin heiltä voisi kysellä kuka osaisi." Kirjanpitäjä epäilee tokko kieltä osataan.

Koska K-A G:n kokema elämys suomea puhuvien tapaamisesta oli ilmeisesti varsin väkevä - yllätyksestä puhumattakaan, se on syy lainata tähän suoraan hänen kertomaansa (6.7.1817):

"Menin siis konttoriin. Kyselin miesjoukolta, olivatko he Svartnäsin suomalaisia, he vastasivat niin mainittavan. Eräs sanoi ruotsiksi, että heidän pitäisi olla vanhaa suomalaissukua. Suomea he eivät sanoneet osaavansa. Ajattelin että minäpä koetan. Käännyin vanhan, suomalaiselta näyttävän ukon puoleen ja kysyin, osaako hän suomea. Toistin kysymykseni. Miehet katselivat toisiaan aivan kuin eivät uskoisi korviaan. Vihdoin katkesi kielen side ja vanhus puhui minulle arvokkaasti ja kunnioittaen kielellä joka kau-nopuheisesta virtaili kuuluviin. Hän ei voinut käsittää, että vieras - päällepäätteeksi herroiksi pukeutunut, puhuu hänen äidinkieltään. Hän kysyi kuka olin, ja muutkin tulivat ympärilleni ja kaikki puhuivat suomea - joka oli puhtaampaa ja virheettömämpää kuin omani ja jossa huomasi hitaan ja tahdikkaan lausunnan. Kun vaadin heiltä selvitystä, miksi he häpeävät puhua suomea he selittivät: "Meidän esisämme ovat niin paljon kärsiä tämän suomenkielen tähden ja olemme niin usein joutuneet vainon alaisiksi . . ." He kertoivat kuinka papisto ja ruotsalainen rahvas olivat olleet heidän kiukkuisimmat vainoojansa, häätäneet heitä paikasta toiseen, vanhan kertoman mukaan polttaneet heidän kylänsä, ryöstäneet heidän tavaransa, ajaneet heidät ta-loistaan, vaatineet heitä heittämään suomeksi puhumisensa, jota ruotsalaiset eivät ymmärtäneet ja kirouksilla ja uhkauksilla pakottaneet suomen puhumisen jumalattomana heittämään.

Heille oli selitetty, ettei heidän mongerrustaan enää kukaan ymmärtänyt missään - Kaikkein vähiten Suomessa. Heidä matkittiin ja pilkattiin jos ruotsalaisten kuullen tohti puhua suomea - kun nämä luulivat aina itseään pilkattavan. "Sen takia me emme ruotsalaisten kuullen enää puhu suomea että ne luulevat, että kukaan sitä ei enää osakaan."

Ja K-A Gottlund jatkaa:

"Sellainen oli minun ensimmäinen tutustumiseni tähän kansaan Ruotsin puolella, jonka kanssa myöhemmin tulin niin moniin kosketuksiin ja jonka menneitä sekä nykyisiä vaiheita ja oloja halusin selvittää sekä Ruotsalaisille että Suomalaisille."

K-A G kertoo Svartnäsän suomalaisvaiheista pitkään. Tapaa Vindkärnin kaivoksella Suomen kaartin entisen upseerin Norenin, joka oli palvellut sodassa 1788, silloin oleillut Savossa Juvalla jopa niin, että K-A G:lla ja Norenilla löytyi vallan yhteisiä tuttavikiäkin. Tämä Noren puhui jopa suomea - oli aviossakin suomalaissyntyisen Svartnäsän Pönttölästä kotoisin olevan naisen kanssa ja että vaimo olisi halunnut heidän poikansakin oppivan suomea ja Noren kyseli suomenkielisiä kirjoja.

Koska seuraava vaihe lähentelee sukututkimustakin, siitä voinen kertoa lähemmin K-A G:ia suoraan lainaten:

"Kolme asukasta oli saapunut 1600-luvun alussa Svärdsjön metsiin. Yksi oli asettunut Lilla Björnmässaän (karhusuo) yksi Spaksjöhön ja yksi Vestra Svartbäckiin. Ja herra Norenilla oli varmennettu jäljennös kuninkaan kirjeestä, jolla metsiin sijoittuminen vahvistettiin. Viikkoa myöhemmin näin tämän paperin: Kuningas Kustaa Adolf (muis-tatthan 30-vuotisen sodan Kustaan?) oleillessaan Stora Kopparbergissä v. 1613 oli antanut näille suomalaisille luvan omistaa ja siljellä noita kolmea perkaamaansa ja viljelemäänsä taloa ja torppaa."

Tämä suku näyttää saaneen paremmat asemat kuin suomalaiset yleensä. K-A G kertoo tutkineensa asiakirjaa tarkoin ja löytäneensä lahjakirjan jäljennöksen kääntöpuolelta myöhemmin kirjoitettuna seuraavaa:

"Äitini isä Christopher Nilsson on syntynyt svartnäsissä ja oli toisella puolella mainitun Henrik Pedersonin (Pekanpoika) perillinen, tämän, joka oli tullut suuresta Suomesta (Stora Finland).

Äitini puolestaan Spaksjöstä, nimeltä Karin Olofdotter, joka oli vanhan Spaksjön suomalaistorpan perillinen, siis vaimoni isän-isä Anders Hinderesson (Henterinpoika) oli Stephan Hinderessonin lanko, joka myös tuli tänne Suomesta. Niin ovat vanhempani minulle kertoneet ja niin olen kahdelta puolen näiden vanhojen suomalaistorppien, nimittäin Svartnäsän ja Spaksjön perillinen.

Lars Nilsson."

Kuten arvoisa lukija huomaa, tässä näyttelee mittavaa osaa enemmän omistus- ja perintökiinnostus kuin sukurakkaus.

Gottlund kertoo tavoittaneensa Hövikistä käräjäasiakirjoja 1795-1797 ajalta joiden mukaan Stora Kopparbeget yhtymä ja suomalaiset kinasivat kaivosten ja sen ympärysmetsien omistuksesta ja joiden asiakirjojen mukaan suomalaiset olivat väittäneet maiden kuuluvan -kuninkaalta saatujen papereiden nojalla - heille. On helppo arvata

ettei suomalaisten käräjöinti päättynyt heidän voittoonsa. Jo silloin huomattiin, että käräjillä yleensä voittaa se jolla on enemmän varoja ja taitavat asiamiehet.

Täällä K-A G pääsee tutkimaan kieltä tarkemminkin. Hän laskee lainasanojen määrää täällä, on hiukan huolissaan mutta lohduttautuu: "Mitä merkitsee kielelle jossa on 50.000 - 60.000 sanaa vaikka siinä onkin pari TIUTA vierasperäisiä sanoja kun ei kielen rakenne, kielioppi, ääntäminen eikä sisäinen henki ole ollenkaan muuttunut."

Matkaajamme pohtii eri sukunimien muuntumista.

Ensimmäisillä Ruotsiin muuttaneilla olivatpa he saapuneet 1500- tai 1600-luvuilla oli poikkeuksetta sukunimi. Hindrik Pedersson oli alkuaan ollut Hiironen, muuttunut sitten Hirolaksi ja siitä sitten ajan ja sukupolvien edettyä oli päädytty maan tapaan - Oli Påls, Henrik Andersson tai Henrik Olof Olsson. Mutta monet suomalaissuvut olivat säilyttäneet vanhaperäiset sukunimensä.

Sukunimistön katoamista suomalaisilta muuttajilta nopeutti sekä mielellään että laajasti papisto koska he eivät osanneet enempää ääntää kuin kirjoittaakaan suomalaisperäisiä nimiä. Yleensä siellä missä puhuttu kieli säilyi, säilyivät myös sukunimet kuten perimätietokin: "Mutta missä kieli on vaiennut, ovat tiedot suvusta ja myöskin muut tarinat ja muistot esi-isistä unohtuneet." - murehtii K-A G vuonna 1817.

Paikan nimet tallennetaan tarkoin keskellä Riikinruotsia. Taalainmaan länsilaidalla on vielä eräs paikkakunta maantiekartalla, jolla on säilynyt suomenkielinen nimi - se on Noppikoski. Ja Taalain länsipuolelta metsäkylien takana saattaa löytyä pikku järvi vielä suomalaiselta vanhalta nimeltään - Paskalampi.

Tämän nimistön kiinnostavuutta lisänee tieto, jonka mukaan vajaan 100 km:n päässä Pohjanlahdesta, keskeltä riikiä löytyy vielä v. 1817 Rantakylä, siellä Rantalaisia, Pöntälänkylässä asui alkuaan Pöntiäisiä. Murtomäestä löytyi vielä 11 suomalaisperhettä. Hynnilöitä löytyi vain pari. Piiskainen oli jo muuttunut "Piiskars-torpiksi".

Hynnilässä kertoi vanha emäntä Anna Kaisantytär Tikkainen "kuinka

tänne Suomesta toistasataa vuotta sitten muutti paljon suomalaisia. Venäläiset olivat v. 1714 hyökänneet maahan hävitysretkelle ja heitä olivat paenneet."

Noin niinkuin sosiologian kannalta on kiinnostavaa todeta sukunimistöä, että silloiset pakolaiset olivat vaurasta talokasväkeä - vain heillä saattoi olla talon ja tilan myötä käytössä ollut suku- tai suvun nimi. Talon nimiä löytyi Räihälästä Kati-la, Tervakuppila ja Leppävalkama, Kaikkoinen, Makkoinen, Viro-lainen, Tikkala, Penttinen joka viimeksimainittu ensin Pengtin ja lopulta valtakunnalliseen Pettersson muotoon.

Kaarlo Axel Gottlundin matkat ovat kiintoisaa luettavaa. Voi vain ihmetellä, miksi ne tukahdutettiin. Olisiko eräänä syynä silloisen virkamieskunnan ruotsinkielisyys ja jopa ruotsinmielisyys. Ainakaan yliopistosta ei löytynyt ainuttakaan suomenkielistä sukunimeä opettajistosta - pienemmistä virkaryhmistä puhumattakaan. Heille oli tärkeä suosia omia suosikkejaan.

Gottlund tavoitti ja etsi runoja ja loitsuja. Niitä hän kirjasi kokoelmiinsa suuret määrät. Mutta niitä ei kelpuutettu julkaittavaksi. Ne ansaitisivat laajemman esittelyn. Niitä löytää - joka etsiä haluaa - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta kuten paljon muutakin kiinnostavaa. Tässä esitelmän lyhenteessä on lähteenä käytetty vain kahta K-A Gottlundin teosta "Otava III" sekä v. 1920-luvun lopulla julkaistu "Suomalaismetsiä samoamassa".